

Ірина Тишко,
аспірантка кафедри міжнародних відносин,
Національний університет «Кієво-Могилянська академія»
i.tyshko@ukma.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0008-1539-9890>

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ДИПЛОМАТІЇ: ЧИННИКИ ПОСТУПОВИХ ЗМІН

Дипломатія залишається сферою, де переважають чоловіки, а традиція призначення жінок на посади надзвичайних і повноважних послів до інших країн досить нова. З початку 1990-х у світі відбувається поступова фемінізація зовнішньополітичних відомств. Найуспішнішими у цьому питанні є скандинавські країни – Норвегія, Швеція та Фінляндія. Нині Канада та США мають найвищі показники завдяки впровадженню політики гендерної рівності в дипломатичних службах. Отже, жінки там обіймають 51 % і 41 % посад відповідно (Chehab, 2022).

Разом із тим, ситуація із забезпеченням гендерної рівності в українському зовнішньополітичному відомстві поступово змінюється, проте цей процес відбувається значно повільніше, ніж у західних країнах. Нині інтереси України представлені дипломатичними представництвами у 124 країнах світу, де працюють 67 Надзвичайних і Повноважних Послів і 18 тимчасово повірених у справах (Колодяжна, 2024). Згідно з індексом «Women in DIPLOMACY» 2023 року, частка жінок серед послів і керівників місій України становить 22 %, натомість середнє значення в країнах Європи – 28 % (Anwar Gargash Diplomatic Academy, 2023). В історії української дипломатії не згадано жодної жінки, яка б очолювала зовнішньополітичне відомство.

Стаття 106 Конституції України та стаття 13 закону України «Про дипломатичну службу» президент України «призначає

та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі й відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав» (Тишко, 2016). Згідно із цим, ми можемо прослідкувати поступове зростання частки жінок на вищих дипломатичних посадах за різних президентів України: Леонід Кравчук (1991–1994) не призначив жодної посолки; за Леоніда Кучми (1994–2005) частка призначень жінок виросла до 1,9 %, за Віктора Ющенка (2005–2010) — до 3,7 %; Віктор Янукович (2010–2014) знизив цей показник до 2 %; Петро Порошенко (2014–2019) збільшив частку призначених посолок до 4,7 %, нині ми спостерігаємо найбільший історичний показник — 22 % призначених послів є жінками (Колодяжна, 2024).

Зростання ролі та впливу жінок у сфері зовнішньополітичної діяльності в Україні можна назвати поступовим. Трансформація відбувається під впливом кількох важливих чинників, зокрема через зміну стратегічного вектора розвитку країни — інтеграційна діяльність держави в європейські та міжнародні спільноти, розвиток жіночого руху й активізацію дослідницького інтересу в гендерних студіях. У 2014 році Україна підписала Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка передбачає імплементацію найкращих практик гендерної рівності до українського законодавства, у 2019 році Верховна Рада України внесла зміни до Конституції щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. У 2022 році Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС, в тому числі завдяки Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, ратифікація якої входила до урядового плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (Про виконання Угоди про асоціацію, 2017). Також у своїх стратегічних документах НАТО вважає гендерну рівність і порядок денний «Жінки, мир, безпека» «невід-

дільною складовою сталого миру і віддзеркаленням основоположних цінностей і пріоритетів Альянсу» (NATO, 2024).

Крім того, Україна поступово реалізує свої міжнародні зобов'язання у забезпеченні гендерної рівності у зовнішньополітичній діяльності, адже є учасницею багатьох міжнародних договорів і конвенцій. Вони встановлюють чіткі стандарти, над досягненням яких працює держава. Зокрема, стаття 8 Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) передбачає, що «держави-учасниці повинні забезпечити жінкам рівні можливості з чоловіками представляти свої країни на міжнародному рівні та брати участь у роботі міжнародних організацій» (Convention on the Elimination, 1979). У розділі «Жінки у владі та в процесі прийняття рішень» Пекінська декларація пропонує застосовувати позитивні дії (квоти) для забезпечення гендерного балансу на всіх урядових та державних посадах (Beijing Declaration and Platform for Action, n.d.), а п'ята ціль сталого розвитку рекомендує державам – членам ООН «забезпечити всебічну і реальну участь жінок і рівні для них можливості для лідерства на всіх рівнях прийняття рішень у політичному, економічному та суспільному житті» (17 Цілей сталого розвитку, 2020).

Феміністський напрям у теорії міжнародних відносин був сформований під впливом «другої хвилі» фемінізму у 1960–1990-х роках. Із прагненням привернути увагу до проблеми статевої нерівності в приватній та публічній сферах виступили активістки руху. Ці події викликали зацікавленість серед дослідницької спільноти, і перші напрацювання стосувалися політичної участі жінок, а перші гендерні студії з міжнародних відносин були засновані у 1990 році при Британській асоціації з міжнародних досліджень (Климчук, 2013). Зі становленням перших гендерних студій в Україні, на початку 1990-х, увага українських дослідників та дослідниць серед іншого також була зосереджена на участі жінок у політиці (Марценюк, 2019). Проте одним із перших і ґрунтовних досліджень можна вважати дослідження «Гендерні особли-

вості дипломатичної служби в Україні та світі» 2010 року Міжнародного центру перспективних досліджень (Захарова & Марценюк, 2015).

Важливим кроком, що сприяв гендерним реформаційним процесам у політичній і дипломатичній сфері стало прийняття Україною Закону «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 рік), який визначає гендерну рівність як «рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дає змогу особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства», Закону «Про державну службу» (2011 рік), в якому теж гарантується «забезпечення рівного доступу до державної служби» й Закону «Про дипломатичну службу» (2018 рік). Крім того, у липні 2014 року президент Петро Порошенко доручив міністру закордонних справ Павлу Клімкіну збільшити представлення українських жінок-дипломатів у країнах — членах Європейського Союзу (Порошенко доручив МЗС, 2014). Таке рішення підкреслило стратегічну важливість гендерної рівності у процесах прийняття рішень у зовнішньополітичній сфері та сприяло закріпленню іміджу України на міжнародному рівні як демократичної держави.

Зовнішньополітичне відомство, своєю чергою, відреагувало на це рішення проведенням гендерного аудиту. Вперше за підтримки ООН Жінки його було проведено у 2019 році після приєднання МЗС до міжнародного руху за гендерну рівність #HeForShe, а у 2024 році було проведено вже вдруге. У 2021 міністерство ініціювало проект #ДипломаткиБезКраваток для підтримки жіночого лідерства та збільшення видимості жінок у дипломатії. Також МЗС посилило інституційний механізм забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, зокрема було призначено уповноважених осіб, ухвалено Стратегію забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків у системі органів дипломатичної служби України на період до 2025 року та план заходів до нього (Міністерство закордонних справ України, 2024).

Отже, з огляду на вищевикладене можна зробити висновок, що на глобальному рівні дипломатична сфера й досі залишається маскулінною через низьке представництво в ній жінок. Рух до гендерної рівності в українському зовнішньополітичному відомстві поступовий, але значно повільніший порівняно з європейськими країнами. Основними чинниками фемінізації українського дипломатичного представництва є розвиток жіночого руху, активізація дослідницького інтересу в гендерних студіях та інтеграційна діяльність держави до європейських і міжнародних спільнот.

Список використаних джерел

- 17 Цілей сталого розвитку|Global Compact. (2020). <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijogo-rozvytku/>.
- Захарова, О., & Марценюк, Т. (2015). *Гендерні особливості дипломатичної служби в Україні та у світі*. <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/7858>.
- Климчук, І. І. (2013). Історія формування феміністського напрямку в теорії міжнародних відносин. *Грані*, 11, 124–130.
- Колодяжна, Д. (2024, November 29). *Гендерний розподіл у дипломатії України: Шлях до рівності*. <https://voxukraine.org/gendernyj-rozpodil-u-dyplomatiyi-ukrayiny-shlyah-dorivnosti>.
- Марценюк, Т. (2019). *Гендерні студії в Україні із часів незалежності: Чи боїться академічна спільнота фемінізму?* <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/16116>.
- Міністерство закордонних справ України. (2024). *Міністерство закордонних справ України підтримує принципи рівних можливостей для жінок і чоловіків у дипломатичній службі*. Facebook. <https://www.facebook.com/UkraineMFA/posts/892088119628321>.
- НАТО. (2024). *Політика НАТО у сфері жінок, миру і безпеки*. NATO. https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_227578.htm.

- Порошенко доручив МЗС збільшити кількість українських жінок-дипломатів в країнах ЄС. (2014). УНІАН. <https://www.unian.ua/politics/943188-poroshenko-doruchiv-mzs-zbilshiti-kilkist-ukrajinskih-jinok-diplomativ-v-krajinah-es.html>.
- Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. (2017). <https://zakon.rada.gov.ua/go/1106-2017-%D0%BF>.
- Тишко, І. (2016). «Обирай: Ти посол чи жінка?» МЗС України розпочинає боротьбу з гендерними стереотипами. Європейська правда. <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/09/27/7055004/>.
- Anwar Gargash Diplomatic Academy. (2023). *Women in diplomacy dashboard*. <https://womenindiplomacy.ae/>.
- Chehab, D. S. (2022). *Women in Diplomacy Index 2022*. <https://www.agda.ac.ae/docs/default-source/Publications/women-in-diplomacy-en-mar-2022.pdf?sfvrsn=4>.
- Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women New York, 18 December 1979. (1979). OHCHR. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women>.